

СЕМАНТИЧНІ ТИПИ ПОСЕСИВНИХ ФЛОРОНІМІВ (на матеріалі германських, романських і слов'янських мов)

ЯНЕНКО І. В.

Донецький національний університет

Назви рослин та найменування квітів зокрема відзначаються великою інформативністю, оскільки флора споконвіку відіграє в житті людей важливу роль: рослинність годувала людину, лікувала її від різних недуг, використовувалась для виготовлення одягу, в інших господарських, а також магічних цілях тощо [10].

Матеріалом для дослідження послужили найменування квітів трав'янистих рослин у германських (англійській та німецькій), романських (французькій та іспанській) і слов'янських (українській і російській) мовах, відібрані шляхом суцільної вибірки з тлумачних словників зазначених мов. Крім того, залучені дані перекладних, етимологічних та ботанічних словників, а також довідкова література та спеціалізовані дослідження, присвячені найменуванню рослин (Е. А. Булах, В. В. Галайчук, В. В. Калько, Ю. А. Камінська, Н. І. Панасенко, І. Е. Подолян, І. І. Рогальська, А. М. Сердюк та ін.).

Загальний корпус флоронімів складає по 557 одиниць у кожній із зіставляваних мов.

Проведений семантичний аналіз флоронімів у зіставляваних мовах дозволив встановити низку спільних номінативно-мотивувальних ознак в сфері номінації квітів та виділити наступні семантичні групи флоронімів: 1) локативні; 2) темпоральні; 3) функціонально-цільові; 4) атрибутивні; 5) посесивні.

У запропонованій статті здійснюється семантичний аналіз флоронімів за посесивними ознаками, тобто за ознаками, що вказують на належність предмета (об'єкта власності) до суб'єкта – посесора.

Встановлення номінативно-мотивуючих ознак флоронімів у порівнюваних мовах виконувалося в роботі шляхом аналізу словникових тлумачень, що в свою чергу дозволило виявити суттєві ознаки певної рослини, а також встановити спільні та відмінні риси в ономаціологічних моделях [7, с. 5].

Так, в англійській мові найменування квітки *goosefoot* (букв. “гусяча лапа”) “лобода” має таке словникове тлумачення: < any typically weedy chenopodiaceous plant of the genus *Chenopodium*, having small greenish flowers and leaves shaped like a goose's foot > (букв.) < будь-яка бур'яниста рослина роду *Chenopodium*, яка має маленькі зеленуваті квіти та листя схоже за формою на гусячі лапи > [15]. Отже, в основу назви англійського флороніма *goosefoot* покладено посесивну ознаку – схожість квітки з гусячими лапами.

Російське найменування *ноготки* визначається в словнику як < Однолетнее садовое растение семейства сложноцветных с семенами, имеющими форму птичьего коготка, и ярко-желтыми цветками; календула > [14, с. 1046]. Отже, в основу російського найменування *ноготки* покладено посесивну ознаку, а саме – схожість насіння квітки з кігтем птаха.

Флороніми досліджуваних мов часто відзначаються процесами іншомовних запозичень. Літературні назви багатьох квітів і ботанічні терміни є

запозиченнями (калькою) з латинської або грецької мов. У таких найменуваннях номінативно-мотивуючі ознаки приховуються у семантичній структурі флороніма. Для встановлення номінативно-мотиваційної ознаки таких флоронімів використовували етимологічний аналіз.

Так, французька родова назва *Antirrhinum* “ротики” походить від грецького *anti* (букв. “схожий”) та *rhinos* (букв. “ніс”), тобто в основу даного флороніма покладено посесивну ознаку – схожість форми квітки з формою носу.

Семантичний аналіз досліджуваного прошарку лексики свідчить про те, що посесивні флороніми представлені у досліджуваних мовах переважно словосполученнями та складеними словами (композирами). Часто в таких назвах зв'язок між суб'єктом-посесором (особою / носієм / володарем / власником) та об'єктом (тобто предметом володіння) виражається експліцитно. Іноді, наприклад в однослівних флоронімах, даний зв'язок не простежується, тому що в структурі даних слів він повністю не виражений.

Так, французька назва *bégonia* “бегонія” походить від латинського *begonia*. Найменування даної квітки утворено від прізвища людини – *Begon Michel* (інтенданта флоту в Марселі, який ініціював подорож французького ботаніка Шарля Плюм'є до Антильських островів для збирання рослин). Отже, в даному випадку мотивуючою виявляється антропонімічна ознака – прізвище людини.

Ознака “прізвище людини” використовується також для номінації іспанського флороніма *fucsia*, утвореного від прізвища німецького ботаніка Leonhard Fuchs (XVI ст.). Аналогічно найменування квітів англ. *amaryllis*, рос. *адонис*, укр. *жоржина* походять від власних імен людей.

Для ономазіологічного аналізу флоронімів зі структурою словосполучення та складених слів використовується трансформаційний метод, за допомогою якого будуються парафрази (від гр. *παράφρασις* – переказ) [13, с. 490–493] і встановлюються таким чином номінативно-мотивуючі ознаки.

Так, в основу німецького флороніма *Fuchsschwanz* із структурою композита покладено посесивну ознаку “частина цілого – ціле”: *Fuchsschwanz* (Tiereteil) → *Schwanz des Fuchses* → *Fuchsschwanz* (Blume) → *Blume, die wie ein Schwanz des Fuchses aussieht*.

Українське словосполучення *аконіт Кузнецова* можна перефразувати як *аконіт, названий на честь ботаніка Кузнецова*.

Значущість категорії володіння в житті людини зумовлює численність квіткових найменувань, що містять у своїй структурі посесивну ознаку.

Дані ономазіологічного аналізу дають можливість стверджувати, що посесивні флороніми виявилися досить продуктивними в англійській та іспанській мовах, де вони посідають друге місце (англ. – 20,8%; ісп. – 20,3%). З дещо меншою продуктивністю посесивні ознаки реалізуються в назвах квітів німецької та французької мови – третє місце (фр. – 17,8%; нім. – 16,7%) та в українській і російській мовах – четверте місце (укр. – 17,5%; рос. – 8,7%).

Лексеми на позначення квітів із посесивними ознаками складають в англійській мові – 199 од., у німецькій – 130 од., у французькій – 122 од., в іспанській – 150 од., в українській – 33 од., в російській – 23 од.

Посесивність завжди належала до однієї з головних категорій у житті людини. У сучасних дослідженнях посесивність визначають як універсальну

лексико-семантичну категорію, яка вказує на право суб'єкта володіти чи розпоряджатися об'єктом, виражає володіння предметом. До кола значень, найбільш характерних для посесивних форм, входять відношення частина – ціле [12, с. 92].

Як зазначалося вище, посесивні флороніми (ПФ) представлені у досліджуваних мовах переважно словосполученнями та складеними словами (композирами). Для англійської мови характерним є використання у композирах і словосполученнях прийменника *of* чи приєднання до іменника апострофа, який передає присвійний відмінок (конструкція N'N,) [7, с. 85–86]: *dame's violet* “нічна фіалка”.

У французькій та іспанській мовах посесивні відношення реалізуються за допомогою прийменника *de* (конструкція N *de* N), пор.: фр. *herbe de feu* “полин звичайний”, (букв.) “трава полум'я”; ісп. *corona de rey* “глобуларія”, (букв.) “корона царя”.

У досліджуваних слов'янських (українській і російській) мовах для вираження приналежності в найменуваннях квітів використовується іменник у родовому відмінку. Пор.: укр. *фіалка собача, шавлія віщунів*; рос. *огуречная трава, лотос Комарова*.

У ході семантичного аналізу посесивних флоронімів виявлено назви квітів із відчужуваними та невідчужуваними ознаками приналежності.

Для невідчужуваної власності характерними є такі відношення, при яких посесивний об'єкт сприймається як невід'ємна частина суб'єкта-посесора [6, с. 192–193]. До відчужуваної власності відносять об'єкти особистої власності та зв'язки соціального характеру.

Серед ПФ із невідчужуваними ознаками у зіставлюваних мовах встановлено наступні типи посесивних відношень:

а) тварина (домашня або дика) – частина тіла тварини. Даний тип посесивних відношень структурно передається композирами (англ. *goosefoot*, (букв.) “гусяча лапа”, “лобода”; нім. *Löwenmaul* (букв.) “левиний рот”, “ротики”) та атрибутивними словосполученнями (укр. *ведмедеве вухо*; ісп. *pie de león* (букв.) “нога лева”, “едельвейс”);

б) міфічна (казкова) істота – частина тіла даної істоти. Пор. англ. *dragonhead* (букв.) “голова дракона”, “змієголівник”; фр. *dent-de-chien* (букв.) “собаче ікло”, “кандик”.

У ПФ із відчужуваними ознаками існують такі типи посесивних відношень:

а) людина – артефакт (рід), яка належить людині, пор.: англ. *Solomon's seal* (букв.) “Соломонова печатка”, “купина”; нім. *Marienkerze* (букв.) “свічка Марії”, “коров'як”; фр. *peigne de Vénus* (букв.) “Венерин гребень”, “скандикс”; укр. *петрові батого*; рос. *Марьян баумачок*;

б) міфологічний герой – місто/територія, де він перебував, пор.: фр. *gazon du Parnasse* (букв.) “газон Парнаса”, “конвалія травнева”;

в) тварина – рослина, яка впливає на здоров'я тварини або якою вона харчується. Пор.: англ. *duckweed* (букв.) “качина трава”, “ряска”; нім. *Hundskamille* (букв.) “собача ромашка”, “рум'янок”; фр. *raisin de loup* (букв.) “вовчий виноград”, “чорний паслін”; ісп. *menta de lobo* (букв.) “вовча м'ята”, “зюзник”; укр. *собача кропива*; рос. *фиалка собачья*;

г) рослина – особа, яка відкрила певний ботанічний вид, або на честь якої надано назву квітці, пор.: англ. *Madonna lily* (букв.) “лілія Мадонни”, “біла лілія”; фр. *chardon Marie* (букв.) “чортополох Марії”, “розторопша”; рос. *лотос Комарова*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булах Е. А. Обыденные названия растений и их синонимы в английском, немецком и французском языках / Елена Анатольевна Булах. – Ставрополь : СГУ, 2006. – 136 с.
2. Галайчук В. В. Лексичні одиниці мікросистеми “рослини” в українських фольклорних текстах : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. В. Галайчук – Л., 2004. – 19 с.
3. Калько В. В. Когнітивно-ономасіологічний аналіз назв лікарських рослин в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. В. Калько. – Одеса, 2003. – 20 с.
4. Каминская Ю. А. Лексический класс, его семантический и фразеологический потенциал : (Названия растений и растительных организмов в современном русском литературном языке) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Ю. А. Каминская. – М., 2002. – 21 с.
6. Категория посессивности в славянских и балканских языках / А. В. Головачева, В. В. Иванов, Т. Н. Молошная и др. – М. : Наука, 1989. – 261 с.
7. Панасенко Н. И. Фитонимическая лексика в системе романских, германских и славянских языков (опыт ономасиологического и когнитивного анализа) / Наталья Ивановна Панасенко. – Черкассы : Брама-Украина, 2010. – 452 с.
8. Подолян І. Е. Національна специфіка семантики фітонімів в українській, англійській та німецькій мовах : Контрастивний етнопсихолінгвістичний аналіз : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : спец. спец. 10.02.17 – “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / І. Е. Подолян. – К., 2002. – 20 с.
9. Рогальська І. І. Флористичні концепти української мовно-художньої картини світу (на матеріалі поетичного мовлення ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : спец. 10.02.01 “Українська мова” / І. І. Рогальська. – Одеса, 2008. – 18 с.
10. Сабадош І. В. Типологія назв *Rosa canina* L. в говорах української та інших слов'янських мов / І. В. Сабадош // Дослідження з української діалектології. – К. : Наукова думка, 1991. – С. 93–117.
11. Сердюк А. М. Мотиваційна основа назв рослин у первинному і вторинному семіозисі : на матеріалі української, російської, німецької та французької мов : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / А. М. Сердюк. – К., 2002. – 20 с.
12. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и мышление / Борис Александрович Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 244 с.
13. Deutsche Wortbildung : Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache ; eine Bestandsaufnahme des Instituts für Deutsche Sprache, Forschungsstelle Innsbruck. – Berlin : de Gruyter. – Hauptteil 4 Substantivkomposita : (Komposita und kompositionsähnliche Strukturen / Lorelies Ortner, Elgin Müller-Bollhagen, Hanspeter Ortner, Hans Wellman, Maria Pümpel-Mader, Hildegard Gärtner. – 1991. – 863 s.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный /

Т. Ф. Ефремова. – М. : Рус. яз., 2001. – Т. 1 : А–О. – 1232 с.

15. Collins English Dictionary. – Режим доступа : <http://www.thefreedictionary.com/goosefoot>